

Craig Owen Jones

**‘Ar y brig unwaith eto’:
siartiau pop iaith Gymraeg
cynnar**

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Golygydd Yr Athro Ioan Williams

'Ar y brig unwaith eto': siartiau pop iaith Gymraeg cynnar.

Craig Owen Jones

Yn ystod Haf 1973, anfonodd aelod o Urdd Gobaith Cymru lythyr at gylchgrawn newydd y sefydliad, *I'r Dim*, yn ymosod ar labeli record Cymraeg am nad oeddent yn rhyddhau digon o recordiau:

Pam nad ydyn nhw'n dod â mwy o recordiau allan? Mae 'na dipyn yn dod allan amser Steddfod a'r Dolig ond rhwng y rheina bron ddim; oddi ar y Dolig dim ond un record a welwyd, (gan) Hergest.

Mae digon o grwpiau newydd da o gwmpas, megis Ac Eraill a Cos Glec ond dydy (sic) rhain ddim yn cael cyfle. Beth hefyd am grwpiau sydd wedi hen sefydlu, megis Y Dilliau, Yr Hennessys, a'r Dyniadon Ynfyd ac unigolion megis Heather Jones, Dewi Pws ac Eirlys Parry? Mae'r cyhoedd yn aros ers oesoedd am record newydd ganddyn nhw...

Dydy dadl y cwmnïau recordio nad oes digon o werthiant ar y recordiau i wneud iddyn nhw dalu, ddim yn dal dŵr. Faint o ymdrech maen nhw'n wneud (sic) i hysbysebu eu recordiau ac i drïo ehangu eu gwerthiant?

...

Rydyn ni isio mwy o recordiau Cymraeg – drwy'r flwyddyn. Rydw i a'm ffrindiau wedi syrffedu ar wrando ar yr un hen ganeuon ar raglan Hywel Gwynfryn bob bore Sadwrn. Da chi deffrwch a gwneud rhywbeth, Sain, Dryw a Cambrian!¹

I ba raddau y gall rhywun ddibynnu ar y datganiadau uchod? Yn sicr, mae yna dystiolaeth helaeth i ategu'r honiad uchod bod recordiau newydd yn gymharol brin yn y 1970au cynnar. Er i gynnyrch recordiau newydd yn y diwydiant byd pop Cymraeg gynyddu ychydig ym 1971, erbyn diwedd 1972, fan bellaf, roedd y sefyllfa wedi gwaethygu unwaith eto. Ymhlith y rheiny a oedd yn gobeithio am adfywiad yn ystod y cyfnod hwn oedd troellwyr neu *DJs*, megis Mici Plwm; wedi'r cwbl, roedd eu disgos yn dibynnu ar gyflenwad cyson o recordiau dawns iaith Gymraeg.² Fodd bynnag, mae llawer o'r dystiolaeth hon yn goroesi ar ffurf adroddiadau llafar a barnau personol. A yw'n bosibl darparu rhyw fath o ddata empeiraidd i gadarnhau'r syniad bod cwmnïau record yn methu 'ehangu eu gwerthiant...'?

¹ *I'r Dim*, 1 (Mehefin-Gorffennaf 1973), tt. 15-16.

² Roedd Plwm wedi mynegi'r dymuniad i chwarae set disgo heb unrhyw recordiau iaith Saesneg ynddo o gwbl mor gynnar â 1971; *Y Cymro*, 18 Awst 1971, t. 6. Mynegodd Dei Tomos ei rwystredigaethau dros yr un penbleth (*Y Cymro*, 15 Medi 1971, t. 6). Yn ôl un adroddiad, erbyn diwedd y flwyddyn honno roedd yna ddigon o recordiau iaith Gymraeg i alluogi hyn (*Y Cymro*, 15 Rhagfyr 1971, t. 7). Fodd bynnag, ni wnaeth cyflenwad y cynnyrch newydd gyflawni'r angen; yn ôl Huw Evans, dim ond dau artist iaith Gymraeg 'dawnsiadwy' oedd erbyn 1972 cynnar, sef Meic Stevens a'r Tebot Piws (*Carmarthen Times*, 7 Ionawr 1972, t. 7).

Un ffynhonnell sydd wedi cael ei hanwybyddu yw siartiau pop y papurau newydd. Erbyn troad y 1970au, roedd sawl papur Cymraeg, gan gynnwys *Y Cymro*, yr *Herald Cymraeg* a'r *Genedl*, a'r *Carmarthen Times* wedi dechrau cyhoeddi siartiau 'Deg Uchaf' neu 'Ugain Uchaf'. Er bod y siartiau hyn yn seiliedig ar ddata o siopau recordiau Cymraeg yn unig, serch hynny, maent yn rhoi dealltwriaeth newydd o arferion prynu cefnogwyr cerddoriaeth bop iaith Gymraeg. Bydd yr erthygl hon, felly, yn cynnwys dadansoddiad o siartiau tri phapur newydd yn ystod y flwyddyn 1972, gan ganolbwyntio ar batrymau rhanbarthol a chenedlaethol, a hefyd ar berfformiad recordiau roc yn y siartiau. Dadlennir bod y siartiau o werth fel dangosydd gwerthiant tebyg, ac hefyd oherwydd eu statws fel cyfrwng i'r cyhoedd gymryd rhan yn y byd pop Cymraeg.

Rhagolwg

Mae pwysigrwydd siartiau pop fel ffordd o ddadansoddi strwythur a natur y diwydiant cerddoriaeth boblogaidd wedi cael ei gydnabod ers blynyddoedd maith. Cyhoeddwyd y siart cerddorol Prydeinig cyntaf – o'r enw 'The Honours List' – mor bell yn ôl â 1928 yn y *Melody Maker*, a gwelwyd cynnydd cyffredinol yn nifer y siartiau hyn yn y 1950au; erbyn hynny, roedd *The Gramophone*, y cylchgrawn Americanaidd *Billboard*, y *New Musical Express*, a'r *Melody Maker* i gyd wedi dechrau cyhoeddi siartiau o ryw fath yn gyson. Dilynodd sylw ysgolheigaidd ar ei ôl.³ Ym 1978, pwysleisiodd Simon Frith bwysigrwydd siartiau pop fel dangosydd cyson patrymau prynu sydd, yn groes i ddulliau tebyg o ddadansoddi'r tueddiadau hyn mewn diwydiannau eraill, yn agored i'r cyhoedd. Fodd bynnag, awgrymodd hefyd y gallai defnydd siartiau gael ei danseilio o achos posibilrwydd "fixing" the returns – there are various ways of planting false sales on ... sample (record) shops'.⁴ Yn fwy diweddar, mae Gary Burns wedi ysgrifennu yn nhermau 'record-chart fetish' i ddisgrifio'r berthynas rhwng y siartiau a cherddoriaeth boblogaidd.⁵ Mae Martin Parker wedi mabwysiadu methodoleg fwy mentrus, yn darllen y siartiau pop fel testun, ac yn tanlinellu eu rôl o ran dylanwadu ar y farn gyhoeddus. Mae'n awgrymu:

Consumers of other commodities do not usually consult a specialist book or magazine in order to discover the past sales history of their favourite brand, nor do they listen to particular radio stations in order to ascertain the best selling product of the week. ... popular literature ..., video and films have all begun to use this format but in none of these cases is the chart as central as it is with pop music.⁶

Yn wir, fel mae Parker yn nodi, yn y cyswllt hwn, mae'r siartiau yn rhoi argraff wael ynglŷn â thueddiadau cyffredinol yn y diwydiant pop: ym 1988, er enghraifft, roedd gwerthiant senglau yn cyfrif am ddim ond 11 y cant o'r farchnad recordiau Prydeinig.⁷ Mae'n eironig, felly, fod y siartiau Cymraeg yn hollol wahanol i'w modelau Eingl-Americanaidd yn y cyd-destun hwn – tan y 1970au diweddar, senglau ac EPau oedd yn cyfrif am y rhan fwyaf o werthiant o fewn y byd pop Cymraeg.

³ Martin Parker (1991), 'Reading the charts – making sense with the hit parade', *Popular Music*, 10, 2, t. 206.

⁴ Simon Frith (1978), *The Sociology of Rock* (Llundain), t. 13.

⁵ Gary Burns (1998), 'Visualising 1950s hits on *Your Hit Parade*', *Popular Music*, 17, 2, t. 139.

⁶ Parker, 'Reading the charts', t. 205.

⁷ Ibid.

Erbyn y 1970au cynnar, nid oedd y diwydiant recordiau Cymraeg yn cynnwys dim mwy na phum label ar unrhyw adeg, a Cambrian, Dryw a Sain oedd yn arwain y maes. Roeddent yn gyfrifol am y rhan fwyaf o lawer o'r recordiau iaith Gymraeg llwyddiannus tan y 1970au diwedd, pan sefydlwyd nifer o labeli annibynnol bychain megis Recordiau Sgwâr a Recordiau Coch. Roedd Cambrian wedi bodoli ers tua diwedd 1967, pan adawodd Josiah Jones ei swydd gyda'r label Welsh Teldisc er mwyn sefydlu label newydd.⁸ Roedd Jones wedi treulio mwy na phymtheg mlynedd yn y diwydiant record, yn gyntaf gyda'r label Qualiton (a oedd yn gyfrifol am ryddhau'r sengl 'Maes B' gan Y Blew; prynwyd y label gan Decca ym 1969)⁹ ac wedyn gyda Welsh Teldisc. O fewn misoedd, yr oedd wedi sefydlu Cambrian fel label gynhyrchiol ac uchel ei pharch.¹⁰ Aeth llinach Recordiau Dryw yn ôl ychydig ymhellach; roedd y label wedi rhyddhau senglau gan artistiaid megis Bois Y Blacbord ers y 1960au cynnar.

Erbyn 1972, sef y cyfnod dan sylw, roedd gweithgaredd yn y farchnad wedi teneuo rhywfaint. Roedd label arall wedi ymddangos yn y cyfamser, sef Sain, ac yn wir, roedd ei dylanwad yn tyfu (gweler isod). Serch hynny, ac er i'r label Eingl-Americanaidd Decca benderfynu ailryddhau eitemau o ôl-gatalog Qualiton yn rheolaidd, roedd y label i bob pwrpas wedi peidio â rhyddhau gwaith gan artistiaid newydd erbyn y 1970au cynnar; a daeth Welsh Teldisc i ben tua diwedd y flwyddyn.¹¹ Nid yw'n syndod, felly, i rywun weld naws o rwystredigaeth am gyflwr y diwydiant recordiau mewn sylwadau a brintwyd yn y wasg gerddorol tua'r cyfnod hwn. Yn ogystal â'r sylw ar ddechrau'r erthygl hon, teimlodd rhai fod y byd pop Cymraeg yn llusgo ei draed wrth ymaddasu i ddyfodiad diwyg newydd, sef y record hirfaint neu'r 'LP',¹² ac yn wir, un yn unig a ymddangosodd yn y siartiau a ystyrir isod; yn yr un modd, ym 1972 ysgrifennodd Dyfrig Thomas am y 'gofyn ... am recordiau mewn Sterio (sic)'. Ar y pryd, dim ond un record yn Gymraeg oedd ar gael mewn stereo, sef record hir Tony ac Aloma.¹³

Mae hefyd elfen o ddrwgdybiaeth yn amlwg mewn rhai datganiadau o'r cyfnod oddi wrth rai elfennau o fewn y wasg. Er enghraifft, yn sgil penderfyniad Sain i brynu'r is-label Tŷ Ar Y Graig er mwyn rhyddhau recordiau gan y math o grwpiau lleisiol a fu mor llwyddiannus yn y 1960au diwedd a'r 1970au cynnar, ymosododd golygyddion y cylchgrawn *Sŵn* ar Sain am 'werthu sbwriel ar y slei i gael arian' trwy'r label newydd, a rhoi'r gorau (fel yr oedden nhw'n ei weld) i'w 'delwedd 'avant-garde'' a gynrychiolwyd gan y genhedlaeth newydd o artistiaid ar Sain megis Y Tebot Piws.¹⁴ Wrth ysgrifennu ym 1975, roedd Eurig Wyn yn fwy maddeuol, ond serch hynny, sylweddolodd sut yr oedd Sain wedi cyflawni monopoli yn y farchnad wrth arwyddo pob artist o fri. Yn fwy cyffredinol, cyhuddodd Wyn labeli eraill o fod yn fodlon ynglŷn â gwerthoedd cynhyrchu isel: 'Nid

⁸ *Asbri*, 16 (Gwanwyn 1972), t. 4.

⁹ *Carmarthen Times*, 14 Tachwedd 1969, t. 7.

¹⁰ Gweler *Y Cymro*, 26 Hydref 1967, t. 9.

¹¹ *Asbri*, 20 (Gwanwyn 1973), t. 13. Roedd label byrhoedlog arall, Recordiau'r Ddraig, yn weithredol tua'r un cyfnod; roedd yn seiliedig yn Lerpwl, a rhyddhawyd sengl gan Treflyn arno, ond cyfyngedig iawn oedd ei adylanwad. *Carmarthen Times*, 3 Hydref 1969, t. 7.

¹² *Asbri*, 22 (Hydref 1973), t. 12.

¹³ *Asbri*, 16 (Gwanwyn 1972), t. 13.

¹⁴ *Sŵn*, 3 (Awst/Medi 1972), t. 16.

yn unig ansawdd aneglur lleisiau, ond mae lluniau ffwrdd-â-hi ar rai cloriau (record), a Chymraeg gwarthus o wallus ar y cefn.¹⁵

Gwerthodd y cwmnïau amrywiol hyn eu cynnyrch i gynulleidfa a oedd, yn nhermau oedran, yn llawer ehangach nag yn y byd pop Eingl-Americanaidd. Mewn colofn o 1970 yn egluro ei resymau dros sefydlu Recordiau Sain gyda Dafydd Iwan, awgrymodd Huw Jones fod 'cyfartaledd y prynwyr recordiau ymhlith y bobl mewn oed yng Nghymru yn uwch o dipyn nag yn Lloegr'; yn ôl Jones, amcan Sain oedd ceisio 'ail-ennyn diddordeb (pobl ifanc) mewn recordiau Cymraeg' trwy ryddhau recordiau mewn arddulliau cyfoes.¹⁶ Ym 1972, honnodd Dyfrig Thomas fod pobl ganol oed yn gyfrifol am y rhan fwyaf o werthiant recordiau iaith Gymraeg: 'Efallai, pe bai'r ifainc yn prynu mwy o recordiau, y byddai mwy o siawns i gael recordiau pop go iawn yn Gymraeg.'¹⁷

Rhaid i rywun ystyried y data sydd ar gael yn y siartiau amrywiol o'r cyfnod hwn yng nghyd-destun yr uchod. Yn groes i syniadau cyffredin am siartiau pop, nid yw Deg Uchaf Y Cymro, Deg Uchaf y *Carmarthen Times*, neu Deg Ucha' Yn Y Dre'r *Herald Cymraeg a'r Genedl* yn cynnig arolwg dibynadwy ar ymddygiad y gynulleidfa a oedd yn gyfrifol am werthiant recordiau iaith Gymraeg. Yn hytrach, maent yn ein helpu i ddod o hyd i ateb i'r cwestiwn o sut y bu'r gynulleidfa honno'n cyfryngu rhwng yr amgylchedd cymdeithasol o'i chwmpas. Yn wir, mae syniad Parker o 'siart pop fel testun' yn berthnasol yma. Wrth ochr y diwylliant ieuencid Eingl-Americanaidd a ddefnyddiwyd fel model yng nghyswllt y siart pop, roedd y byd pop Cymraeg yn un bach iawn; ond serch hynny, roedd y siart pop yn gyfle i'r gynulleidfa effeithio arno mewn modd penodol iawn. Daeth y Deg Uchaf a'r siartiau pop eraill i gynrychioli canlyniad yr effaith honno.

Deg Uchaf Y Cymro

Yn ddi-os, y siart Cymraeg mwyaf dylanwadol i ymddangos oedd Deg Uchaf Y Cymro. Roedd yna gysail i'w ymddangosiad yn y papur. Cyhoeddwyd siart o recordiau Eingl-Americanaidd mor gynnar ag Ebrill 1963, ond o ffynonellau Saesneg, fel arfer y *Melody Maker*. Ni chafodd siart iaith Gymraeg rheolaidd ei sefydlu tan Dachwedd 1967, gan y gohebydd Gwyn Griffith.¹⁸ Parhaodd y siart am gyfnod hir iawn, ond nid Deg Uchaf Y Cymro oedd y siart cyntaf a fwriadwyd i adlewyrchu gwerthiant recordiau yng Nghymru. Roedd papur wythnosol *Yr Herald Cymraeg a'r Genedl* wedi lansio ei 'Deg Ucha' Yn Y Dre' yn gynharach ym 1967, sef arolwg ar werthiant recordiau yng Nghaernarfon. Fodd bynnag, roedd y siart hwnnw yn cynnwys gwerthiant recordiau iaith Saesneg yn ogystal â recordiau iaith Gymraeg.¹⁹

¹⁵ *Asbri* 26 (Hydref 1974), t. 3. Yn y cyd-destun hwn, mae'n ddiddorol nodi bod Cyngor y Celfyddydau wedi rhoi cymhorthdal i gwmnïau record er mwyn cefnogi cloriau recordiau – ond dim byd i wella'r recordiadau eu hunain. *Asbri* 22 (Hydref 1973), t. 12.

¹⁶ *Y Dyfodol*, Rhagfyr 1970, t. 3.

¹⁷ *Asbri* 16 (Gwanwyn 1972), t. 13.

¹⁸ *Y Cymro*, 23 Tachwedd 1967, t. 24. Erbyn y drydedd wythnos, roedd perchenogion siopau record yn adrodd newidiadau ym mhatrymau gwerthu eu cwsmeriaid. Gweler *Y Cymro*, 7 Rhagfyr 1967, t. 28.

¹⁹ Ar y cyfan, yn ystod y 1960au hwyr, mae'n gymharol glir bod gan *Yr Herald Cymraeg a'r Genedl* bolisi o roi mwy o gyhoeddusrwydd i recordiau a digwyddiadau cerddorol Eingl-Americanaidd na phapurau iaith Gymraeg eraill. Ym 1968, er enghraifft, cyhoeddwyd erthyglau am y band iaith

Roedd y dull a ddefnyddiwyd i greu Deg Uchaf Y Cymro yn un syml. Bob wythnos, byddai'r papur yn cysylltu â nifer o siopau recordiau ledled Cymru er mwyn casglu data ar werthiant yr wythnos honno. Ar y cychwyn, dim ond pedair siop a gyfrannodd at y siart, ond dros y ddwy flynedd nesaf, ehangodd y rhestr i gynnwys siopau ym Mhwlheli, Crymym, Aberystwyth, Bangor, Aberaeron, Dolgellau, Aberteifi, Caernarfon, Llanbedr Pont Steffan, Llanrwst, Castellnewydd Emlyn, Y Bala, Abertawe, Caerfyrddin, Caerdydd, Wrecsam, a Chroesoswallt – rhestr sy'n rhoi amrywiaeth ddiddorol o leoliadau cynulleidfaoedd iaith Gymraeg (gweler Ffigur 1).²⁰

O ran egwyddor, crëwyd y siart hwn yn ôl yr un dull â'r siart a gyhoeddwyd yn rheolaidd yn y cylchgrawn Saesneg *Record Retailer* o 1963 ymlaen, ac a ddefnyddiodd ffigurau gwerthiant o 250 o siopau ledled Prydain.²¹ Yn achos Y Cymro, fodd bynnag, nid ffigurau gwerthiant a gafwyd o'r siopau recordiau ond, yn hytrach, graddau i bob record yn seiliedig ar boblogrwydd cymharol. Byddai artistiaid â gwerthiant uwch yn derbyn gradd uwch nag artistiaid â gwerthiant cymharol isel. Cyfrifwyd Deg Uchaf Y Cymro yn seiliedig ar y graddau hyn. Mewn gwirionedd, nid oedd ffordd arall o greu siart o'r math hwnnw – roedd nifer y busnesau a oedd yn gwerthu recordiau Cymraeg yn isel ac, yn wir, mae Sarah Hill yn nodi nad oedd yn anghyffredin i'r record ar y brig werthu 40 o gopiâu neu lai mewn wythnos.²² Pan fo rhywun yn cymharu'r ffigur hwn gyda'r gwerthiant arferol i record Rhif Un ym Mhrydain yn y 1970au – tua 200,000 yn ôl Frith²³ – mae'r gwahaniaethau enfawr rhwng yr achos Prydeinig a'r achos Cymraeg yn dod yn amlwg.

O ganlyniad, nid oedd y Deg Uchaf o reidrwydd yn adlewyrchu poblogrwydd recordiau yn ffyddlon; ac mae'r nifer cymharol isel o siopau recordiau'n cyfrannu at y siart, yn ei fisoedd cynnar o leiaf, yn rhwystro'r Deg Uchaf rhag bod yn adlewyrchiad cwbl ddibynadwy ar flas cerddorol y cyhoedd. Yn wir, oherwydd y ffaith bod y papur yn cyhoeddi rhestr o'r siopau a gyfrannodd at y siart, roedd yn eithriadol o hawdd i berchenogion labeli recordiau (ac artistiaid) gamddefnyddio'r system wrth fynd i'r siopau record perthnasol a phrynu nifer mawr o'u recordiau; digwyddodd hyn ar fwy nag un achlysur.²⁴

Roedd penderfynu ar ba recordiau i'w cynnwys yn y siart yn syml. Yr unig amod oedd iaith – roedd yn rhaid i'r record fod yn Gymraeg, er bod rhai recordiau dwyieithog yn ymddangos yn achlysurol yn ystod blynyddoedd cyntaf y siart. Yn nhermau arddulliadol, nid oedd unrhyw gyfyngiadau – yn wir, ymddangosodd recordiau hir gan gorau meibion a recordiadau cymanfaoedd canu ochr yn ochr ag EPau a senglau gan artistiaid megis Y Tebot Piws ac Edward H. Dafis trwy'r 1970au.

Saesneg o Gaernarfon, *The Facts of Life*, yn ogystal ag ymweliad y Beatles â Bangor y flwyddyn gynt, ac ymweliad y cyflwynydd a'r DJ enwog Jimmy Savile i Fiwmares i agor maes carafanau. 26 Chwefror 1968, t. 6; 8 Ionawr 1968, t. 6; 22 Ebrill 1968, t. 6.

²⁰ Nid yw'r rhestr yn Y Cymro, 2 Ebrill 1969, t. 7 yn cynnwys y siopau record yng Nghastellnewydd Emlyn, Wrecsam, na Chroesoswallt. Roedd y rhain wedi ymuno â'r cynllun, fodd bynnag, erbyn yr hydref (17 Medi 1969, t. 17). Gall ymddangosiad hwyr siopau recordiau y gogledd-ddwyrain yn y Deg Uchaf awgrymu datblygiad cymharol hwyr cynulleidfa i recordiau iaith Gymraeg yn yr ardaloedd hynny.

²¹ Parker, 'Reading the charts', t. 206.

²² Sarah Hill (2007), *'Blerwythhwng?': The Place of Welsh Pop Music (Aldershot)*, t. 74.

²³ Frith, *The Sociology of Rock*, t. 118.

²⁴ Gwyn Griffiths, sgwrs ffôn gyda'r awdur, 27 Chwefror 2012.

Gwelwyd y Deg Uchaf nid fel ffon fesur poblogrwydd yn unig, ond hefyd fel amcan i gerddorion uchelgeisiol. Daeth ymddangosiad yn y siart yn symbol statws pwysig, fel y mae sylwadau brwdfrydig Dafydd Evans am lwyddiant siart ei fand Y Blew ym 1967 yn ei ddangos.²⁵ Gwnaethpwyd cais pellach i danlinellu'r rôl hon i'r siart tua dechrau 1968, pryd y dechreuodd y colofnydd Huw Evans lunio tablau pob tri mis o'r caneuon a'r artistiaid mwyaf poblogaidd yn ystod y cyfnod hwnnw, ar sail data'r Deg Uchaf.²⁶ Cynhaliwyd cystadleuaeth i ddarganfod artist a chân y flwyddyn ym 1969 hefyd, a pharhaodd y fenter yn y 1970au cynnar.

Fodd bynnag, mae'r astudiaeth achos gyntaf hon yn canolbwyntio ar gyfnod o chwe mis, o Ionawr tan Fehefin 1972. Yn ystod y cyfnod hwn, cyhoeddwyd 25 o siartiau gan Y Cymro, yn rhoi sampl o ryw 250 o ganeuon gan artistiaid megis Tony ac Aloma, Y Dyniadon Ynfyd Hirfelyn Tesog, Y Diliau, Y Tebot Piws, Emyr ac Elwyn, a Max Boyce. Beth mae'r rhain, felly, yn ei ddweud wrthym ni am gyfrannau marchnad yn y diwydiant record iaith Gymraeg? Erbyn 1972, yn sicr, rheolwyd y farchnad yng Nghymru, fel yn Lloegr, gan nifer fach iawn o labeli. Yn wir, pedair label yn unig, sef Cambrian, Sain, Dryw, ac is-label Sain, Tŷ Ar Y Graig, a ddarparodd yr holl recordiau a ymddangosodd yn y Deg Uchaf yn ystod y cyfnod dan sylw. Mae Ffigwr 2 yn dangos nifer y recordiau yn Nheg Uchaf Y Cymro o Ionawr i Fehefin yn ôl label record. Fel y gwelir, o'r 26 record a ymddangosodd yn y siart yn ystod y cyfnod hwnnw, cafodd 11 (42 y cant) eu rhyddhau gan Cambrian, gyda recordiau gan Dryw yn ail. Yn yr un modd, mewn dadansoddiad o'r recordiau yn ôl yr amser y buont yn y siart (Ffigwr 3), roedd recordiau gan Cambrian yn cyfrif am 41 y cant o'r cyfanswm amser dros hanner cyntaf y flwyddyn; dilynwyd Cambrian gan Sain, ac wedyn Dryw.

Wrth edrych ar y ffigurau hyn, mae rhywun yn cael yr argraff mai Cambrian yw'r label bwysicaf yn ystod y cyfnod hwn, ond dylem ni ofalu i beidio â chamddehongli presenoldeb yn y siart fel poblogrwydd syml. Os yr ydym ni'n archwilio'r recordiau a gyrhaeddodd frig y siart yn ystod yr un cyfnod (Ffigwr 4), mae darlun gwahanol yn ymddangos: fel y gwelir, treuliodd senglau a ryddhawyd gan Sain 11 wythnos ar frig y siart, yn wahanol i wyth wythnos i recordiau gan Cambrian, a chwe wythnos i recordiau gan Dryw. Mae hynny'n awgrymu bod recordiau gan Sain yn debycach i fod yn llwyddiannau masnachol, a hynny er bod cynnyrch Cambrian yn uwch. Mae'r canlyniadau yn sefyll hyd yn oed os bydd rhywun yn ehangu'r set ddata i gynnwys tri uchaf y siart (Ffigwr 5).

Mae un ateb posibl i'r pos hwn yn cyflwyno ei hunan. Er bod Cambrian yn rhyddhau recordiau'n gyflymach na'r labeli eraill, gellir dadlau bod Sain yn fwy llwyddiannus o ran ennill a chadw cynulleidfa ffyddlon. Mae arolwg ar gynnyrch Sain yn y 1970au cynnar yn datgelu ystod eang o recordiau, o ran artistiaid a hefyd o ran gwaith celf – pwynt gwerthu sylweddol ar adeg pan oedd artistiaid iaith Gymraeg yn ceisio datblygu mwy o gysylltiadau â'r tueddiadau cerddorol blaenorol yn y byd pop Eingl-Americanaidd. Heb os, yn y cyswllt hwn, roedd Sain ymhell ar flaen eu cystadleuwyr. Tra oedd Dafydd Iwan a Huw Jones yn rhyddhau recordiau roc rheolaidd erbyn 1975, dyma a ragwelai perchennog Cambrian, Josiah Jones, ym 1972:

²⁵ Dafydd Evans (2003), *Y Blew a Buddugoliaeth Gwynfor: Dyddiadur 60au* (Talybont), t. 202-3.

²⁶ Er enghraifft, gweler *Y Cymro*, 9 Ebrill 1969, t. 7.

bydd na fwy o alw am recordiau o ganu poblogaidd ysgafn, swynol fel Tony ac Aloma yn y dyfodol, nag a fydd o'r grwpiau swnllyd 'pop' sydd i'w weld yn Lloegr a gwledydd eraill.²⁷

Ar ben hynny, ac er nad yw'n bosibl cael hyd i ateb pendant ar y pwynt hwn, dichon mai'r rheiny a oedd yn chwarae mewn arddulliau blaengar, fel y tueddai artistiaid Sain, gan helpu i ddenu cynulleidfau iau – un a oedd yn debycach o brynu recordiau o ran arferiad, yn hytrach nag ar sail ffactorau cerddorol yn unig. Bu hyn, siŵr o fod, yn gymorth i wneud senglau ac EPau Sain yn gasgladwy; ac roedd Iwan a Jones yn prysur fanteisio ar y nodwedd hon, fel y mae'r hysbyseb a argraffwyd yn nhudalennau *Asbri* tua'r cyfnod hwn yn dangos.²⁸ Nid yw'n angenrheidiol nodi bod prif slogan yr hysbysebion hyn – 'Ydy'r rhain ar eich silff?' – yn gwestiwn rhethregol.

Deg Uchaf y Carmarthen Times

Yr ail astudiaeth achos yw Deg Uchaf y *Carmarthen Times*. Roedd y *Carmarthen Times* ymhlith y papurau newydd cyntaf i gomisiynu colofn reolaidd am gerddoriaeth bop iaith Gymraeg. Yn Ionawr 1969, dechreuodd y papur gyhoeddi Deg Uchaf recordiau iaith Gymraeg, mewn ymateb i alwadau am siart o'r fath oddi wrth ddarllenwyr, i ategu siart iaith Saesneg y papur.²⁹ Yn Awst 1969, cafodd y 'Golofn Bop Gymraeg' gyntaf ei chyhoeddi. Awdur y golofn newydd oedd Huw Evans,³⁰ a oedd wedi dechrau ysgrifennu erthyglau i'r cylchgrawn pop *Asbri* yn gynharach y flwyddyn honno, ac a oedd hefyd yn gyfrifol am gynhoi'r siartiau tri mis i'r *Cymro*. Dros y blynyddoedd nesaf, defnyddiodd Evans ei golofn yn gyfrwng i alw am fwy o ddarpariaethau ar gerddoriaeth bop iaith Gymraeg yn y cyfryngau, yn ogystal â darparu beirniadaeth o'r wasg gerddorol iaith Gymraeg newydd. Erbyn 1972, roedd y Deg Uchaf wedi cyfuno â cholofn Evans.

Cyhoeddwyd Deg Uchaf cyntaf 1972 yn y *Carmarthen Times* ar 7 Ionawr:

1. Tony ac Aloma, *Tony ac Aloma* (record hir)
2. Huw Jones, 'Daw Dydd'
3. Y Tebot Piws, 'Mae Rhywun Wedi Dwyn Fy Nhrwyn'
4. Dafydd Iwan, 'Pam Fod Eira Yn Wyn'
5. Tony ac Aloma, 'Ble Mae F'Anwylyd'
6. Tony ac Aloma, 'Diolch I Ti'
7. Hogia'r Wyddfa, 'Y Ferch Ar Y Cei Yn Rio'
8. Meic Stevens, 'Diolch Yn Fawr'
9. Hogia Llandegai, 'Bangor '71'
10. Alan a Brian, 'Ti Yw Fy Mreuddwyd'

²⁷ Eilir Davies, 'Rhaid Darparu Ar Gyfer Y Galw', *Asbri*, 16 (Gwanwyn 1972), t. 4.

²⁸ *Asbri*, 11 (Ionawr-Chwefror 1971), t. 7.

²⁹ *Carmarthen Times*, 24 Ionawr 1969, t. 7.

³⁰ *Carmarthen Times*, 22 Awst 1969, t. 7.

Wrth edrych ar ddadansoddiad o symudiadau'r recordiau hyn dros yr wythnosau nesaf, ymddengys fod y siart yn ategu'r syniad bod recordiau newydd yn ymddangos yn gymharol afreolaidd (Ffigwr 6). O'r deg record a restrir uchod, roedd chwech i'w gweld yn y siart o hyd ym Mehefin; ac o'r chwe record hynny, roedd dwy – record hir Tony ac Aloma a 'Pam Fod Eira Yn Wyn' gan Dafydd Iwan – wedi bod yn y Deg Uchaf yn barhaol yn ystod chwe mis cyntaf y flwyddyn (Ffigwr 7). Ar ben hynny, am 23 o'r 26 wythnos gyntaf o'r flwyddyn, roedd un o ddwy record yn unig ar frig y siart: record hir Tony ac Aloma, neu 'Pererin Wyf' gan Iris Williams, a oedd wedi ymddangos yn y siart am y tro cyntaf ar 14 Ionawr.

Mae nodweddion eraill yn tanlinellu'r diffyg newid yn siart y *Carmarthen Times*. Yn ystod deufis cyntaf 1972, er enghraifft, cyhoeddwyd y Deg Uchaf ar wyth achlysur, ac yn ystod y cyfnod hwnnw, dim ond 16 o artistiaid oedd yn cyfrif am bob record ynddo. Ar y brig, unwaith eto, oedd y deuawd acwstig Tony ac Aloma, oedd â thair record yn y Deg Uchaf ar yr un pryd – 'Ble Mae F'Anwlyd', 'Diolch I Ti', a'u record hir – am bump o'r wyth wythnos. Roedd Dafydd Iwan hefyd yn flaenllaw, gyda dwy sengl yn y siart ar yr un pryd am dair wythnos ym mis Chwefror – 'Pam Fod Eira Yn Wyn' a 'Paentio'r Byd Yn Wyrdd'. Ymddangosodd dwy sengl gan Huw Jones hefyd yn wythnos olaf y mis. Yn ystod yr un cyfnod, ac yn groes i'r duedd hon, roedd *Top Ten* iaith Saesneg y papur yn cynnwys ugain artist, a dim ond un ohonynt, Al Green, a lwyddodd i gael mwy nag un record yn y siart yn yr un wythnos.

Mae sawl pwynt ychwanegol yn dod i'r amlwg. Fel y gwelir yn y Ffigwr blaenorol, nid oes llawer o symud, yn enwedig yn Ionawr a Chwefror, pan oedd y chwe record hyn yn cyfrif am bob safle ond tri o'r pum safle uchaf rhyngddynt. Hefyd, o'r recordiau uchod, y perfformiwr gwaethaf o bell ffordd oedd un o ddim ond dau record roc a gyrhaeddodd y Deg Uchaf ym mis Ionawr, 'Mae Rhywun Wedi Dwyn Fy Nhrwyn' gan Y Tebot Piws, sy'n difflannu o'r siart yn y Gwanwyn.

Mae'r anghysondeb hwn rhwng poblogrwydd bandiau roc ac artistiaid pop yn mynd yn fwy amlwg pan fo rhywun yn ystyried perfformiad recordiau gan y bandiau roc Galwad Y Mynydd, Y Mellt, a'r Tebot Piws yn Neg Uchaf y *Carmarthen Times* yn ystod 1972 (Ffigwr 8). Fel y gwelir, gwerthodd y recordiau yn gymharol wael; ni lwyddodd ymddangosiad Galwad Y Mynydd ar y sioe deledu *Disc a Dawn* yng nghanol Tachwedd, hyd yn oed, i anfon eu record yn ôl i mewn i'r pump uchaf, lle yr oedd wedi treulio tair wythnos yn gynharach yn y flwyddyn.

Mae deall pam y perfformiodd y recordiau hyn mor wael yn anodd. Mewn erthygl yn *Sŵn* tua diwedd 1972, mynegwyd y farn ei bod yn syndod gweld record Galwad Y Mynydd yn y siartiau pop o gwbl yn gynharach yn y flwyddyn, oherwydd diffyg ymgyrch gyhoeddusrwydd gan Recordiau Dryw, diffyg ymddangosiadau teledu, a methiant y gorsafoedd radio i chwarae'r record.³¹ Yn fwy cyffredinol, fodd bynnag, dichon fod gan arddull mwy rocaidd y bandiau rywbeth yn ymwneud â hynny. Mae'n wir bod cerddorion roc iaith Gymraeg ym 1972 yn parhau i wynebu rhwystrau sylweddol mewn byd pop Cymraeg a oedd yn cynnwys, yn bennaf, grwpiau harmoni clòs ac artistiaid acwstig.

³¹ *Sŵn* 4 (Hydref-Tachwedd 1972), t. 11. Gwnaethpwyd y sylw, fodd bynnag, mewn cysylltiad â siart *Y Cymro*.

Roedd yn rhaid iddynt hefyd wynebu honiadau cyson fod eu cerddoriaeth naill ai'n 'Anghymreig', yn swnllyd, o safon isel, neu fod yr artistiaid eu hunain yn amhroffesiynol. Ym 1971, er enghraifft, disgrifiodd Tudur Aled Davies ymddangosiad byw gan y Tebot Piws yn y termau canlynol:

... gallaf eich sicrhau imi glywed un o'r perfformiadau mwyaf gwael a di-ymdrech gan unrhyw grŵp pop Cymraeg erioed. Ni chredaf eu bod wedi cyrraedd diwedd unrhyw un o'r caneuon oherwydd y gwamalu a'r lol. Roeddwn yn teimlo dros y rhai a weithiodd yn galed i geisio gwneud noson lwyddiannus, a'r gynulleidfa yn gorfod dioddef y fath sothach.³²

Nid oedd y math hwn o sylw yn anarferol mewn rhai cylchoedd o fewn y gymdeithas Gymraeg; ac i bob Huw Evans, na cholodd ddim amser i ganmol bandiau roc megis Y Blew a'r Datguddiad mewn print, roedd yna lawer o sylwedyddion eraill a oedd yn fodlon ymosod ar yr arddull roc. Mae'n bosibl, felly, mai diffyg croeso i gerddoriaeth roc iaith Gymraeg ymhlith cefnogwyr cerddoriaeth Caerfyrddin a oedd yn cyfrif am berfformiad siart siomedig Y Tebot Piws a'u cyfoedion. Fodd bynnag, mae'n wir hefyd i 'Mae Rhywun Wedi Dwyn Fy Nhrwyn' dreulio wyth wythnos ar frig Deg Uchaf Y *Cymro*, gan gynnwys saith wythnos yn olynol ar rif un yn Ionawr a Chwefror. Tasai'r cyhoedd Cymraeg yn gefnogol i'r record yn gyffredinol, mae'n annhebyg y byddai'r gynulleidfa cerddoriaeth boblogaidd yn ardal Caerfyrddin mor geidwadol â hynny, nac ar ôl ei hamser, o ran chwaeth cerddorol.

Yn hytrach, dichon fod modd egluro'r anghyfartaledd wrth nodi rhesymau daearyddol. O'r tair act a grybwyllwyd eisoes, yr un fwyaf llwyddiannus yn y siart o bell ffordd oedd Galwad Y Mynydd, a dreuliodd ryw 14 wythnos yn y Deg Uchaf. Roedd Galwad Y Mynydd yn bedwarawd o Gaerfyrddin, tra'r oedd tri aelod Y Tebot Piws yn hanu o'r gogledd, a'r llall o'r de, ac roedden nhw wedi'u lleoli nid yn Sir Gaerfyrddin, ond yng Nghaerdydd. Gall diffyg diddordeb mewn bandiau nad oeddent yn lleol hefyd egluro gwerthiant cymharol wael EP gyntaf y band Llanrwst Y Mellt, *Rhaid I Gymru Ddeffro*, yng Nghaerfyrddin.³³ Ar ôl ymddangos yn wythnos gyntaf Mehefin ar ôl ei rhyddhau y mis cynt, ni threuliodd y record ond chwe wythnos yn y siart, heb ddringo'n uwch na'r pumed safle; daeth ei hymddangosiad olaf tua diwedd mis Gorffennaf. Yn siart Y *Cymro*, ar y llaw arall, cyrhaeddodd yr EP y trydydd safle, ac roedd yn bresennol yn y Deg Uchaf yn barhaol tan wythnos Eisteddfod Genedlaethol Hwlfordd.

Deg Ucha' Yn Y Dre Yr Herald Cymraeg a'r Genedl

Astudiaeth achos olaf yr erthygl hon yw Deg Ucha' Yn Y Dre papur Yr Herald Cymraeg A'r Genedl o Gaernarfon. Yn hŷn na Deg Uchaf Y *Cymro* o ychydig fisoedd, mae'r siart hwn o ddiddordeb oherwydd ei fod yn dangos yr anghyfartaledd enfawr rhwng maint marchnadoedd recordiau iaith Saesneg ac iaith Gymraeg yng Nghymru, hyd yn oed

³² Y *Cymro*, 22 Rhagfyr 1971, t. 6.

³³ Roedd yna gynseiliau hanesyddol, hefyd, i syniad cysylltiedig – sef bod ymddangosiadau llwyfan lleol yn chwarae rôl bwysig yn y cyd-destun hwn. Mor bell yn ôl â 1967, sylweddolwyd bod gwerthiant sengl y Blew, 'Maes B', yn waeth yn y gogledd; priodolwyd hyn i'r ffaith nad oedd y band wedi chwarae cyngherddau yn y gogledd erioed. Y *Cymro*, 7 Rhagfyr 1967, t. 28.

mewn tref megis Caernarfon, a oedd wedi cofnodi canran uwch na 90 y cant o siaradwyr Cymraeg yng Nghyfrifiad 1971. Deilliodd y data a ddefnyddiwyd i greu'r siart o werthiant tair siop yn y dref, ac er na chyhoeddwyd y siart mor reolaidd â'r papurau eraill, ceir un siart ar hugain yn y cyfnod rhwng Ionawr a Mehefin 1972. I'r rheiny oedd yn gobeithio am niferoedd mawr o recordiau Cymraeg, byddai cynnwys y siart wedi bod yn siomedig dros ben (Ffigyrau 9 a 10): dim ond saith record iaith Gymraeg a ymddangosodd yn y siart, ac fel y gwelir, dim ond un – 'Mae Rhywun Wedi Dwyn Fy Nhrwyn' gan Y Tebot Piws – a gyrhaeddodd y tri uchaf. Yn ogystal, o'r saith record, roedd pump yn y siart am bythefnos neu lai. Mae symudiadau'r ddwy arall, gan Y Tebot Piws a Hogia'r Wyddfa, i'w gweld yn Ffigwr 11; mae nodweddion amrywiol eu perfformiad yn dyst i wendid gwerthiant recordiau iaith Gymraeg yn y cyd-destun ehangach.

Diwedd glo

Yn yr un modd â chymaint o elfennau o'r byd pop Cymraeg, ymddangosodd siartiau pop ar gyfer cynulleidfaoedd iaith Gymraeg am eu bod yn gymorth i gyflawnhau'r broses o greu eu cerddoriaeth. I ddyfynnu Parker, 'Ideology is as manifest in the pop charts as it is in more obviously political discourses; the power of signs is not only their ubiquity but also their resulting invisibility'. Yn wir, unwaith y sefydlwyd y Deg Uchaf, daeth y syniad, hefyd, yn rhan o gefndir pop iaith Gymraeg, fel petai; byddai gwrandawyr yn cyfeirio ato yn aml, ond ni fyddai ef yn tynnu sylw ond ar achlysuron prin. Adlewyrchodd gryfderau a gwendidau y byd pop Cymraeg yn gyffredinol. Pan ddechreuodd y sîn gerddorol ddirywio, fel y gwnaeth yn hwyr ym 1972, dioddefodd y siartiau gan ddiffyg symudiad, fel yr oedd William H. Owen yn gyflym i nodi:

Y drwg mwyaf erbyn hyn yw nad yw'r recordiau mor niferus ag yr oeddynt, ac nad oes gyflenwad (*sic*) misol o recordiau yn cyrraedd y siopau. Dair gwaith y flwyddyn y ceir cyflenwad, a hynny adeg yr Eisteddfod Genedlaethol, Gŵyl Dewi a'r Nadolig ac ambell un tua chyfnod Eisteddfod yr Urdd. Mae hyn yn cyfyngu gwaith y Deg Uchaf ac oherwydd nad yw nifer y recordiau a gyhoeddir yn ddigon helaeth, ceir undonedd yn y siart, â'r un recordiau i'w gweld ynddi heb lawer o amrywiaeth am gyfnodau maith.³⁴

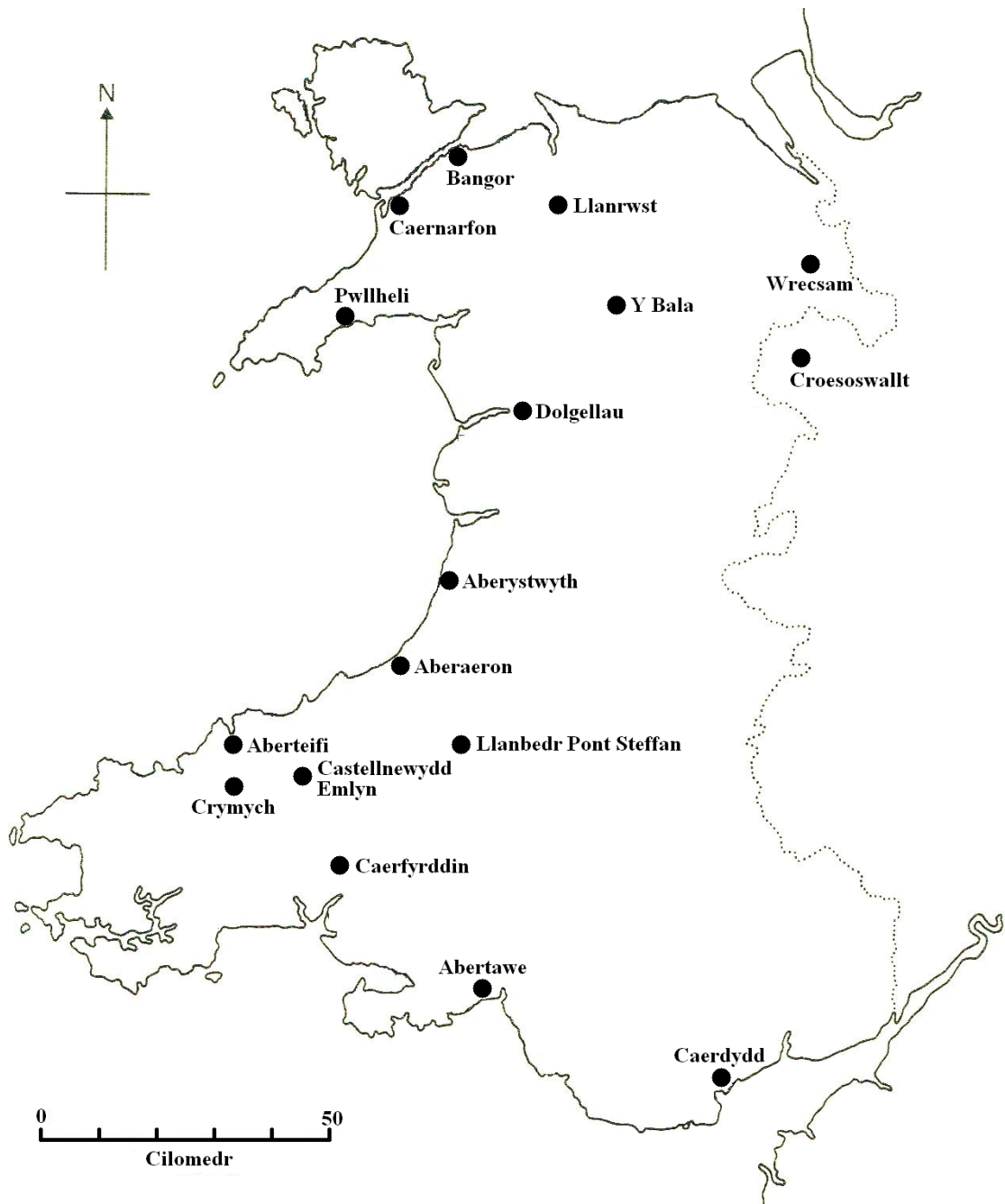
Aeth y broblem yn waeth cyn iddi ddod yn well; mor hwyr â diwedd 1973, roedd ysgrifenydd yn y cylchgrawn *Asbri* yn honni bod y Deg Uchaf yn ddi-werth ar ei ffurf bresennol.³⁵ Yn y diwedd, fodd bynnag, byddai'r Deg Uchaf yn goroesi hyd yn oed gyfnodau o ddirywiad fel yr un uchod, a hynny am reswm syml: rhoddodd hygyrdd i gerddoriaeth bop iaith Gymraeg mewn oes pan oedd dilyn y siartiau pop, o safbwynt cefnogwyr cerddoriaeth ifainc, nid yn unig yn ffasiynol – ond yn ffordd o fyw.

Diolchiadau

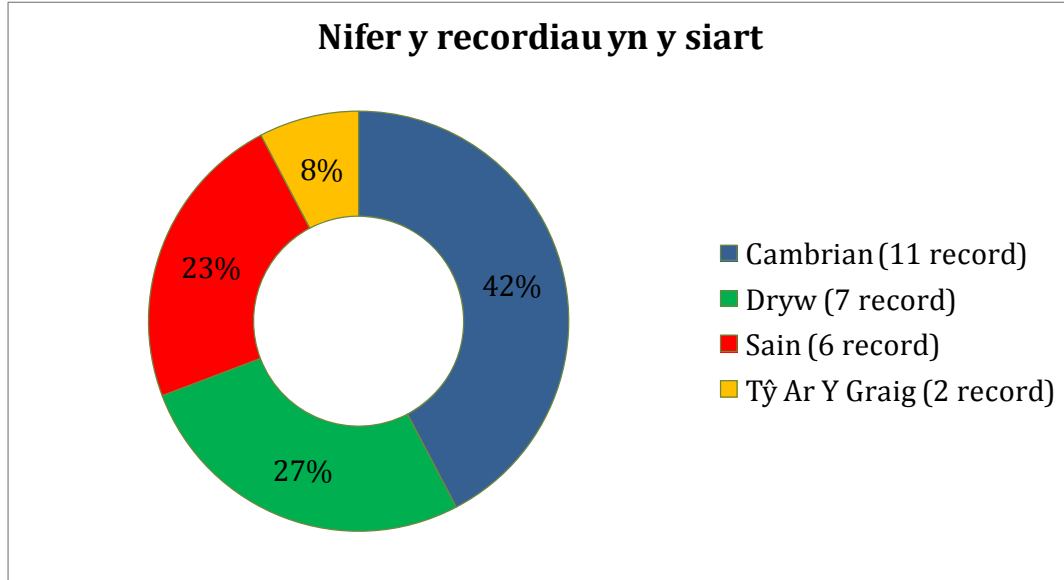
Hoffai'r awdur ddiolch i Mr Gwyn Griffiths a Mr William H. Owen, ac hefyd Mr Stephen Rees am ei sylwadau defnyddiol ar ddrafft cynharach o'r erthygl hon, yn ogystal â'r darllenwyr.

³⁴ William H. Owen, 'Deg Uchaf Y Cymro', *Asbri*, 19 (Gaeaf 1972), t. 6.

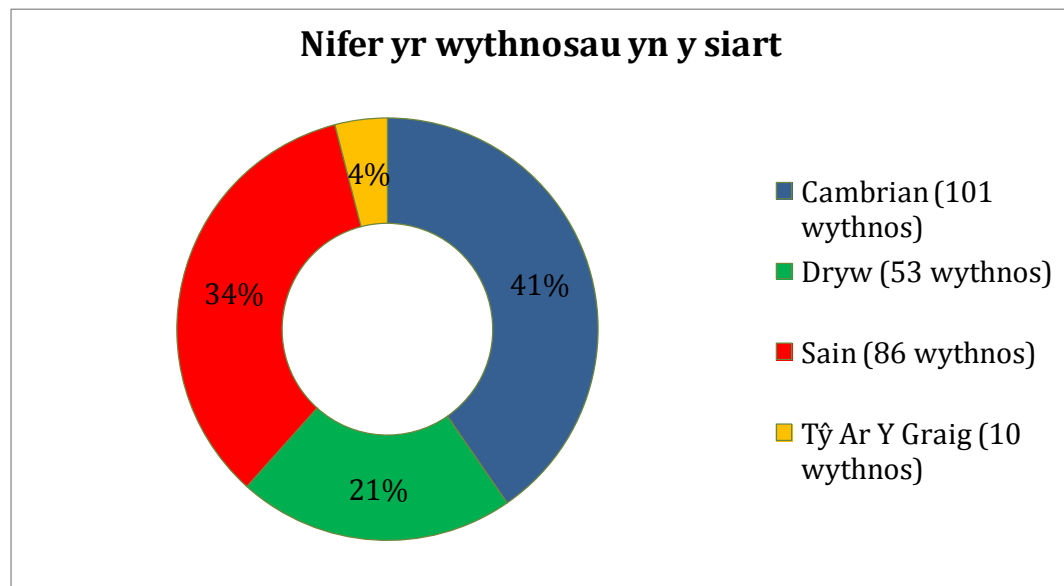
³⁵ *Asbri*, 22 (Hydref 1973), t. 14.

Ffigwr 1: Lleoliadau siopau a oedd yn cyfrannu at Ddeg Uchaf Y Cymro, 1969

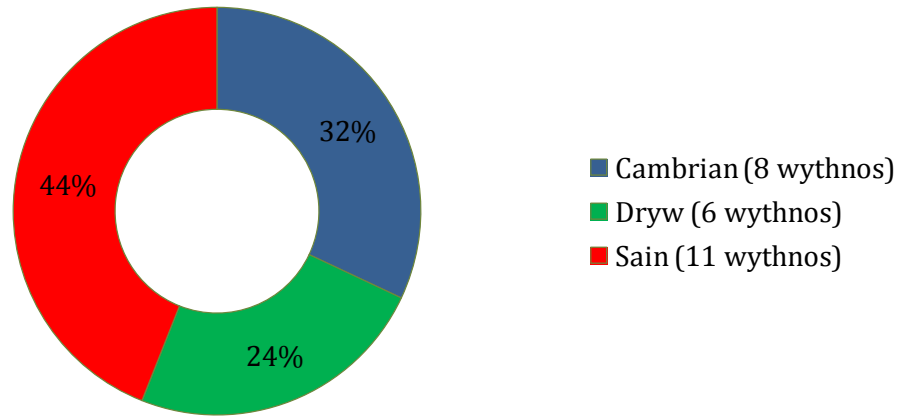

Ffigwr 2

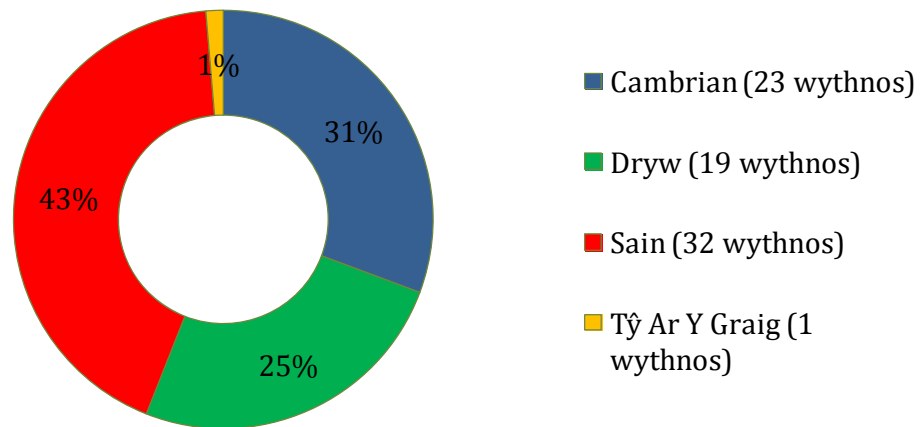
Ffigwr 3

Nifer yr wythnosau gyda record ar frig y siart

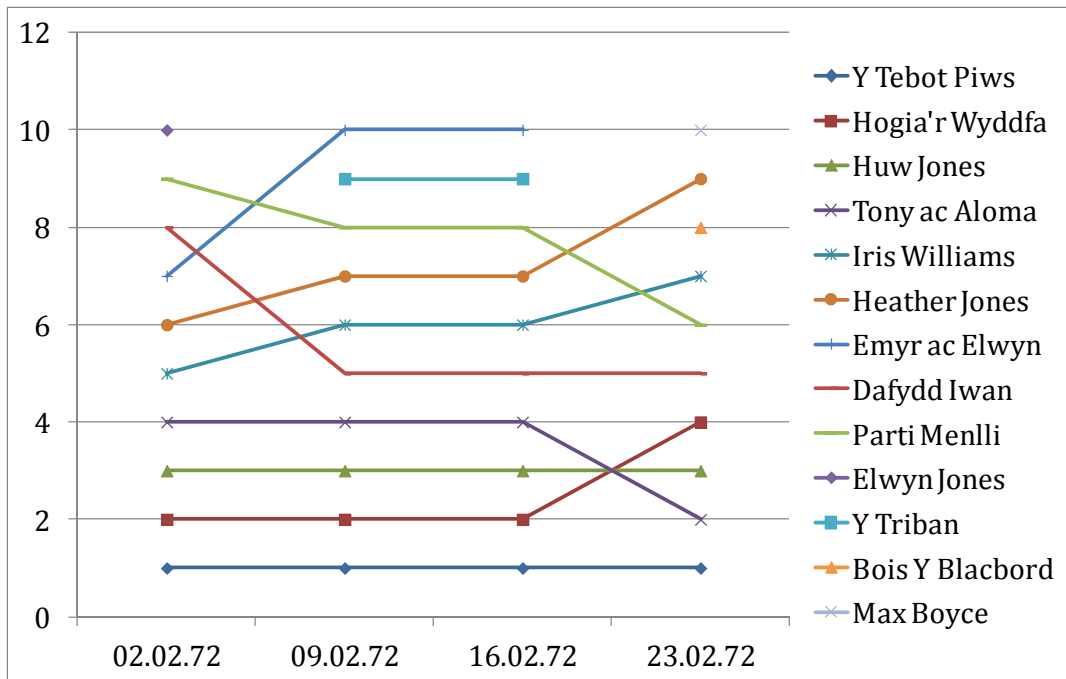

Ffigwr 4

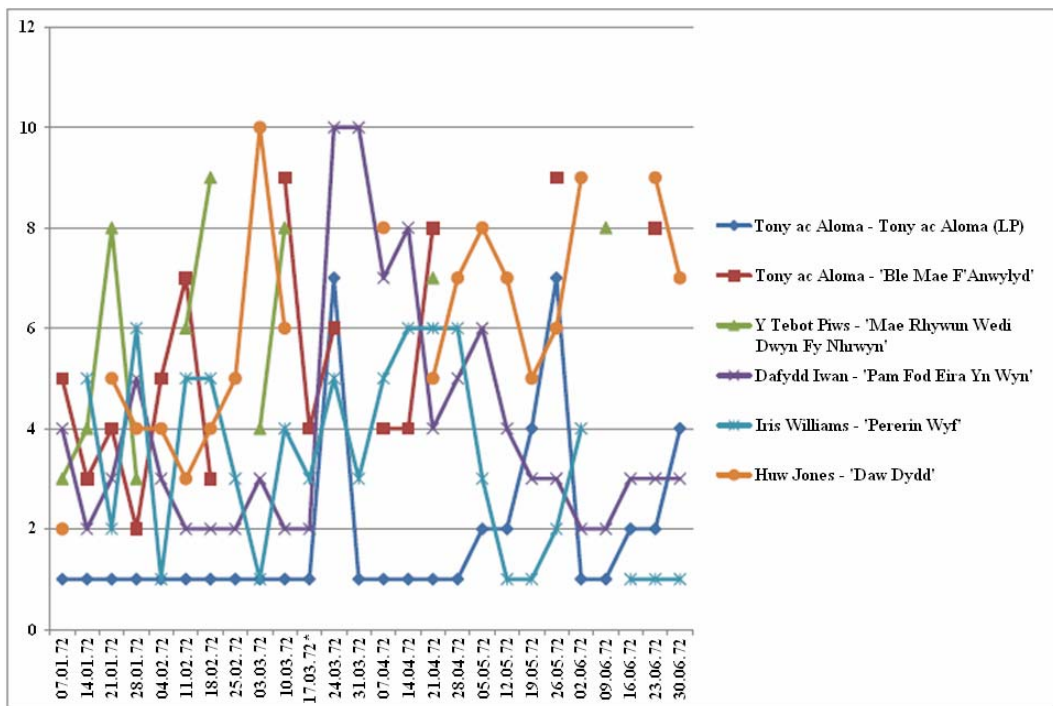
Nifer yr wythnosau gyda record yn y 3 uchaf

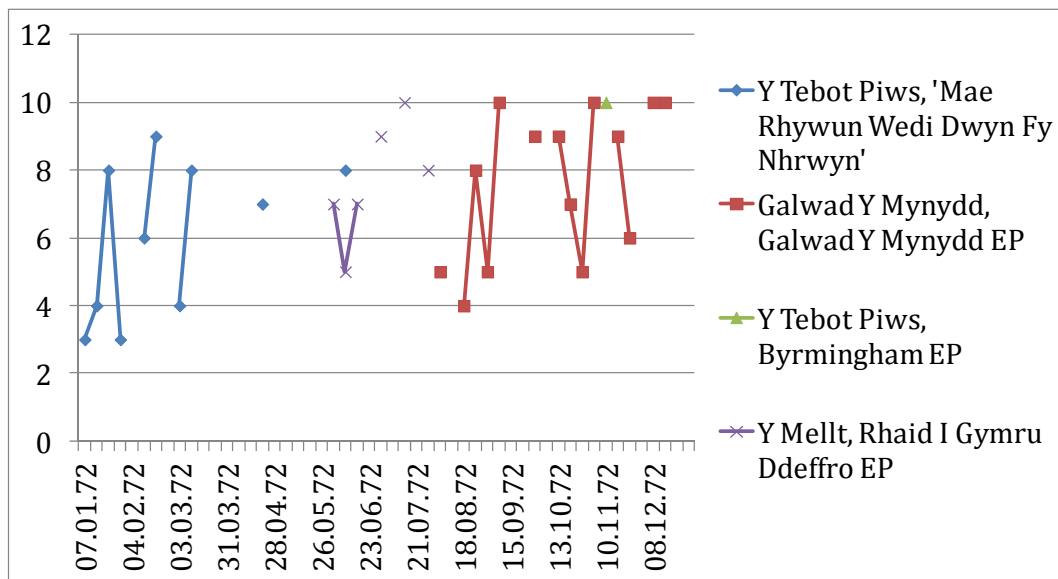
Ffigwr 5

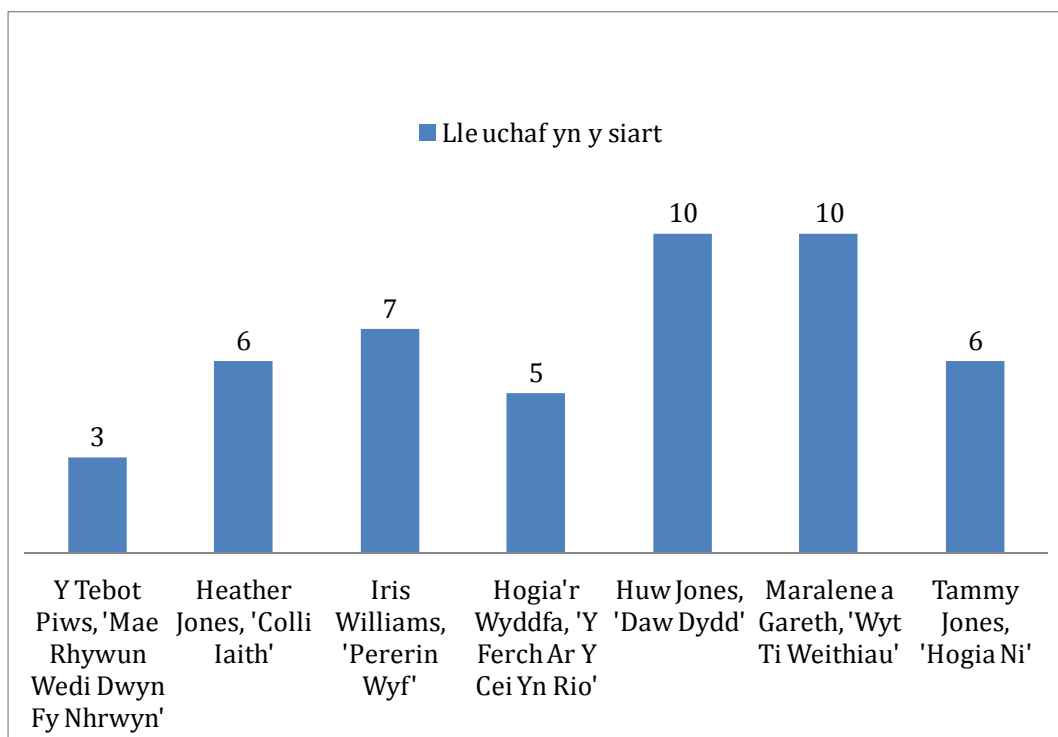
Figwr 6: Symudiadau recordiau yn Neg Uchaf Y Cymro, Chwefror 1972

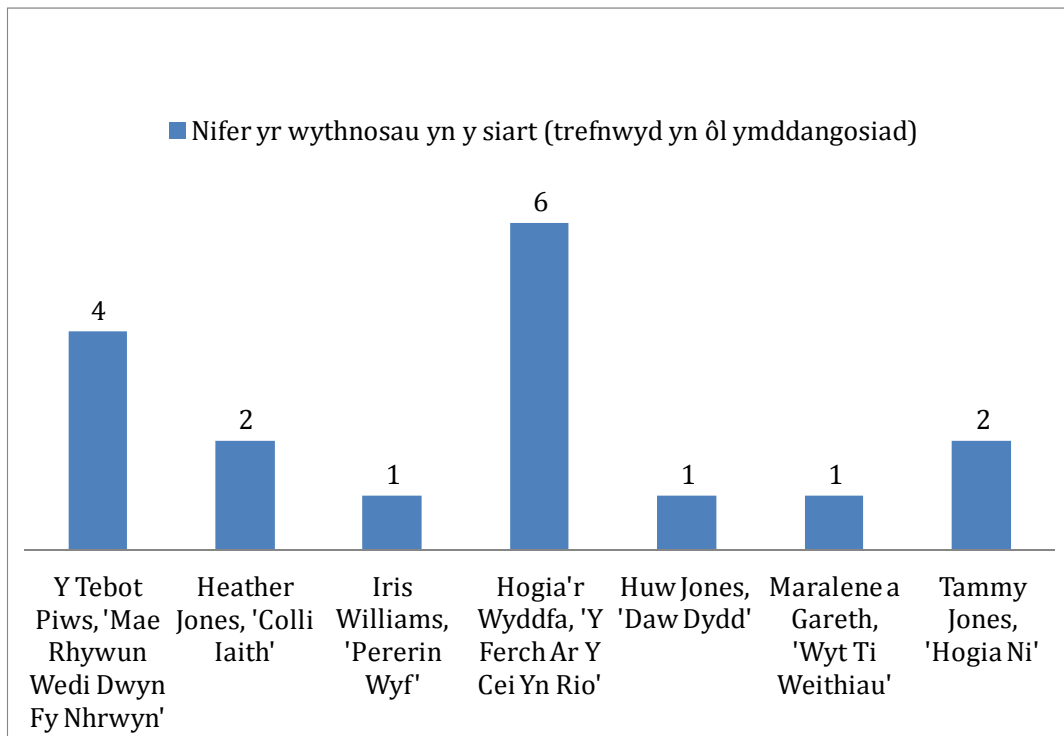
Figwr 7: Symudiadau recordiau amrywiol yn Neg Uchaf Y Cymro, Ionawr-Mehefin 1972

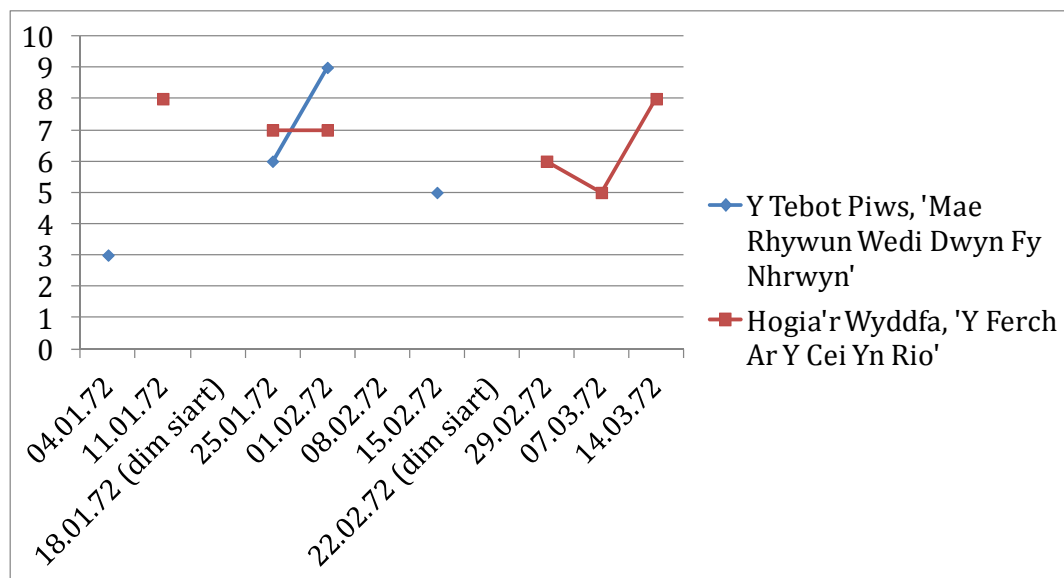
Figwr 8: Symudiadau recordiau gan fandiâu roc yn Neg Uchaf y Carmarthen Times, 1972

Figwr 9: Recordiau Cymraeg yn ôl safle siart yn Neg Uchaf Yr Herald Cymraeg a'r Genedl, Ionawr-Mehefin 1972

Ffigwr 10: Recordiau Cymraeg yn ôl amser a dreuliyd yn y siart yn Neg Ucha' Y Dre', Yr Herald Cymraeg a'r Genedl, Ionawr-Mehefin 1972

Ffigwr 11: Symudiadau dwy gân yn Neg Ucha' Y Dre', Yr Herald Cymraeg a'r Genedl, Ionawr-Mehefin 1972